

Cronica Internă

— Democratismul și d. Aurel C. Popovici —

DI. Aurel C. Popovici continuă seria sa de articole împotriva „democratismului”. („Sămănătorul”, No. 21—24, 1908).

Din nenorocire afară de articolul din No. 21 al „Sămănătorului”, care precizează ceva mai mult ideile d-sale fundamentale,—și pe care l'am cetit cu multă plăcere,—celelalte articole se prezintă aproape exclusiv ca „artificii de polemică”.

Și ce e mai exasperant, apare tot mai clar că aceste artificii *nu sînt voite*, ci izvoresc din felul însuși de a gândi al acestui publicist, din felul său de a înțelege toate lucrurile, și, deci, de a scrii.

Nu „mă plîng” de aceasta, cum nu m'am plîns nici odată, dar regret, și regret nu pentru mine...

Cîte-va pilde.

Caracterizînd felul de a polemiza al d-lui Popovici, între alte, și numeroase, mustre de violențe de limbaj, am relevat și o butadă împotriva lui Renan, și, în paranteză, față de această maltratare a ilustrului istorician al creștinismului și al judaismului, evocam respectul ce'l are pentru Renan un scriitor atît de apreciat de d-l Popovici, ca Emile Faguet.

Aceasta dă prilej polemistului nostru, să ne amintească — *în răspuns!*—că Renan e împotriva democrației, împotriva căreia ar mai fi fost și Hamilton, și Cavour, ca și Bismark, Guizot, Vacher de Lapouge, Otto Ammon și chiar Comte însuși (pentru ce *numai* aceștia ?), etc.

Ce au a face toate aceste cu maltratarea lui Renan? Rezultă de aici că este iertat în publicistica serioasă să iai așa „peste picior” pe un Renan, să afirmi, cu inimă ușoară, că el ar fi scris numai „pentru a plăcea jidanilor”? Pentru ce dar d. Popovici face răsipă de ironie și de cerneală?

Tot așa, d-sa mă învinuise că „firește vorbesc peste tot despre popor în opoziție cu *albăstrimea*” (deși n'am întrebuințat nicăeri acest cuvînt elegant).

La aceasta eu îi atrag atențiunea asupra acelor pagini din scrierea incriminată, în care încerc tocmai să lămuresc rolul claselor mijlocii și

al intelectualilor, ca elemente din „popor“, precum și asupra acelor în cari caut să desvălesc și cele trei înțelesuri ale cuvântului „popor“, din cari, toate, rezultă netemeinicia învinuirii.

D-l Popovici îmi răspunde numind cele trei accepțiuni ale cuvântului popor, semnalate de mine, „profunde“, în ghilemete, lipsite de precizie și confuze; spune că n'ar trebui să citez pe Höffding; și caracterizează ca demagogică concluziunea la care ajung!

O fi! Dar cum rămîne cu învinuirea că eu aș pune mereu „poporul“ în opoziție cu „albăstrimea“? Este ea prin aceasta mai întemeiată?

Sau: cînd cuvintelor mele că un Bismarck a practicat socialismul de stat, mi se opun citații din discursurile cancelarului de fier, în cari socialiștii se asimilează „hoților și tălharilor, ce trebuiesc striviți“ și „guzganilor ce trebuiesc stîrpiți“ (bine înțeles, în litere negre de o șchiopă, dar cu o amabilă prevenire, că aceste amenități nu mă privesc personal...)?

Dar cine nu știe, că Bismarck e autorul celebrei legislații repressive împotriva socialiștilor? Cine nu știe însă, în același timp, că tot el este și inițiatorul legislațiunii sociale în Germania, și inspiratorul chiar al ideii unui congres internațional „al muncii“, pentru legislația socială, care congres s'a și adunat la Berlin în 1890, sub președinția ministrului de Comerț și Industrie Freiherr von Berlepsch, cu participarea delegaților oficiali din partea Franței (Jules Simon), Angliei (John Burnett), etc.? Nu s'au citat chiar anul trecut de doi miniștri, în Reichstag-ul german și în Parlamentul nostru, cuvintele lui Bismarck pentru a justifica dreptul statului de a merge până la expropriarea proprietăților particulare, în interesul social și național superior?

Ce are a face una cu alta? D-l Popovici, căruia îi place atîta să citeze zicătoarele populare, n'ar fi trebuit să uite pe „scripca cu iepurele“... (Sau d-sa crede că eu îl prenumăr și pe Bismarck între socialiștii revoluționari?)

Și ași putea înmulți până la infinit pilde de ast-fel de „obiecțiuni“ ale contrazicătorului meu de la „Sămănătorul“.

Dar, la ce rezultate poate duce polemica în aceste condițiuni?

Dacă la afirmările mele, că cutare cîntăreață cîntă frumos, mi se răspunde:

„Frumos? Admirați concepțiile estetice ale acestui domn! O femeie cîrnă și cu dinții stricați e proslăvită ca ideal al frumuseții!“

Poți face alt-ceva decît să dai din umeri și să treci?...

1) Deși aceste „accepțiuni“, pe cari le ironizează d. Popovici, erau cunoscute întru citva încă Grecilor antici, cari aveau și cuvinte deosebite ca: *ethnos*, *demos* și *laos*; iar interesul pentru care am citat pe un filosof și moralist spre a accentua însemnătatea etică a principiului de naționalitate, și de care am avut nevoie tocmai pentru a-mi motiva acea „demagogică“ încheiere,—e clar pentru oricine m'a cetit.

Să trecem... la alte întimpinări, mai sugestive, dacă nu și mai interesante, în sine.

Așa: cu toate că am lămurit, pare-mi-se, pe deplin, pentru ce l'am citat și cum l'am citat pe Faguet, și că în ori-ce caz nu-l consider *socialist* (desigur, ilustrul critic s'ar fi mirat el însuși, dacă ar fi putut afla, că la „porțile Orientului“ poate fi considerat ca o autoritate în chestiuni de sociologie sau economie politică), d. Popovici mai citează câte-va fraze ale acestui scriitor împotriva socialismului, (omițind din nou să arăte, în ce senz se întrebuițează cuvântul de „socialism“), și, probabil, pentru a inveda limpezimea de vederi în această sferă a autorului d-sale favorit, reproduce și afirmarea acestuia că formula „socialismului-asociaționist“ (care, cum am văzut, cuprinde organizarea *proletariatului*, atât economică cât și socială, cât și pentru *lupta politică*) este nu numai „anti-comunistă“, ci chiar și „anti-etatistă“.

Iar, pe de altă parte, la amintirea din parte-mi, că direcția în care evoluează gândirea politică modernă se învederează prin profesiunile de credință ale atitor bărbați de stat, din fruntea statelor celor mai civilizate și puternice,—intrepidul polemist al „Sămănătorului“ ne promite, că-i va infunda pe toți—, de la Gladstone până la Clémenceau, J. Burns, „Millerand, Viviani și Briand (nu știu pentru ce l'a miluit pe Stolypin)... „Aveți puțintică răbdare, vom discuta noi și *valoarea* acestor politici și „mai ales—politiciani cu care ați crezut că ne veți birui!“... („Sămănătorul“ No. 24).

Bietul Gladstone! Să fie peste o jumătate de veac în fruntea celei mai puternice și mîndre națiuni, a celui mai întins, mai bogat și mai populat imperiu din lume,—în epoca de glorie a Reginei Victoria,—să inspire admirație contemporanilor și urmașilor din patria lui, și chiar din lumea întreagă,—și iată: d. Aurel C. Popovici se însărcinează să ne arăte adevărata lui „valoare“, și să ne dovedească că lui i se datorește „lamentabila decădere a partidului liberal englezesc“, și chiar faptul, că Parlamentul a ajuns astăzi „să fie asaltat până și de batalioane de mueri!“...

Am putea, vorba Francezului, să ridicăm scara.

Dar d. Aurel Popovici e iarăși în afară de chestie.

Nu ne putem permite îndoiala, că d-sa va reuși să desfrunzească cununa de lauri a aceluia, care până acum în istorie e cunoscut sub numele de „marele bătrîn“ (great old man),—dar până atunci faptul rămîne fapt: două din cele mai glorioase națiuni din lume pot să fie guvernate azi de oameni, ale căror idei sînt așa de mult *infiltrate* de socialism; și chiar în Duma Rusească, un prim-ministru vorbește despre un fel de „socialism util și salutar“ (mă mir, că dl. Popovici nu m'a învinuit încă, că eu aș clasa și pe cruntul sprijinitor al țarismului, Stolypin, între „socialiști“); și acum îndrăznesc să expun urgiei directorului „Sămănătorului“ o nouă victimă, pe lordul Salisbury, care a putut și el să declare, în Camera Lorzilor, într'un discurs din 19 Mai 1890:

„Planurile socialiste sînt în legătură cu mari rele, și nimene, dacă „nu e cu desăvîrșire orb, nu poate tăgădui existența acestor rele... Datoria noastră este de a face tot ce ne stă în putință spre a găsi re-medii pentru aceste rele; *chiar dacă vom fi numiți socialiști* pentru „astfel de fapte, trebuie să ne resemnăm la aceasta“¹⁾...

Poate, dar, d. Popovici să dărîme pe toți bărbații de stat „de la Gladstone până la Clémenceau, J. Burns, Millerand, Viviani și Briand“, și până la Stolypin și Salisbury, și chiar până la Bismarck (da, cu toată titanica-i luptă împotriva social-democrației); poate să cufunde în neant pe toți savanții „vestiți“ sau „zăpăciți“ ca Schmoller, Wagner, Brentano, Menger sau Sombart; dar întrucît de al de aceștia azi guvernează statele și domină în universități, sîntem în drept să vorbim despre prăbușirea doctrinei clasice a liberei concurențe și despre triumful concepțiunii socialiste.

Ce va fi cînd directorul „Sămănătorului“ va isbuti să întoarcă îndărăt roata istoriei, vom vedea. Dar simpla promisiune de a săvîrși această eroică ispravă, nu ajunge pentru a ne schimba aprecierea *faptelor*...

E adevărat, că d. A. C. Popovici declară, că nu știe ce înțeleg eu prin „concepție socialistă“ sau „principiul de solidaritate socială“; și cu această ocazie enumără diferite categorii de socialiști, cunoscute d-sale, și printre ele nu găsește „concepționiști socialiști, nici solidarști sociali, nici socialiști puri“.

Foarte spiritual.

Dar n'ar fi să pierdem timpul pe degeaba dacă ași căuta acum să arăt că n'am înțeles să poreclesc ast-fel un anume *partid*,—ci să formulez o *noțiune abstractă*? Sau să arăt rostul noțiunilor abstracte, legătura lor cu fenomenele concrete din care izvoresc,—sau să dezvolt cu acest prilej, poate, și toată „teoria cunoștinții“ (Erkenntnisslehre)?

La asemenea urmări ajungem, cînd locul discuțiunii de idei îl ia *exegeza* ce se zbate în jurul cuvintelor.

Să-mi îngăduie dar cetitorii să nu'l urmez pe polemistul „Sămănătorului“ în acest labirint. Am făgăduit să trec cu vederea zadarnicile artificii de polemică, spre a căuta să pătrund *ideile* teoreticianului nostru conservator, și nu m'am oprit de data asta, și sper pentru ultima oară, asupra acestor exerciții gladiatorice, decît pentru a învedera toată lipsa lor de interes și de utilitate pentru lămurirea ideilor înseși.

Pentru cei mai mulți e indiferent dacă X sau Y au pătruns mai bine cutare pasagiu din Z, indiferent chiar și însuși acest pasagiu, dar lămurirea concepțiunii democratice e interesantă pentru ori și cine.

Dar înainte de a trece la partea cu adevăr interesantă a polemicii—lor d-lui Popovici, să-mi fie iertate încă două cuvinte, pe de lături.

1) Citat în: „*Socialism, Labour and Capital*“, by the rev. Kaufmann, Professor James Thorold Rogers. etc., p. V.

Faptul, relevat de mine, că sînt atacat în acelaș timp de socialiști și de reacționari, de Evrei și de antisemiți, etc., d. Popovici îl explică prin aceea că sînt „obscur” și „necategoric”, — „căci să vorbim drept, cine va proclama d.p. pe d. Carp antisemit”, etc.

Că sînt pentru mulți obscur, se prea poate, dar „necategoric” ? atunci, mai curînd, ași fi fost îmbrățișat de toată lumea, și nu atacat.

Adevărul este, că pentru cei deprinși cu anume formule, este greu să-mi potrivească o etichetă cunoscută.

Cu acest prilej, chiar d. Popovici însuși caută să scoată la iveală contradicția între „liberalismul” și „socialismul” meu.

Dar această pretinsă contrazicere formează chiar fondul gîndirii mele.

D. Popovici nu cunoaște, probabil, cele două cărți publicate de mine „Evoluția individualității” și „Introducerea în studiul dreptului Constituțional” (Partea I—urmarea n'am avut mijloace să o public), — din care cea dintăi a apărut mai bine de 10 ani,—fără să mai vorbesc de numeroase scrieri mai mici.

Din ele ar fi putut vedea că sînt un *individualist* extrem, întrucît văd în puternica dezvoltare și afirmare a individualității factorul și rezultatul suprem al progresului, dar sînt în același timp și *socialist*, întrucît cu aceeași energie afirm și principiul de solidaritate socială.

„Individualism” și „socialism” ! Pentru „tipicari”, chiar această împărechiere de cuvinte pare monstruoasă, sau cel puțin paradoxală,—totuși, pentru mine, toată sbuciumata istorie socială se rezumă în căutarea unei sinteze superioare între aceste două principii, care pe rînd, sau chiar în același timp, în diferite combinații și proporții, colorează fazele propășirii sociale. Toate școalele sau partidele care exagerează pe unul din ele în dauna celui/alt nu pot cuprinde decît o parte din adevăr, sau, ceea ce este același lucru, nu cuprind adevărul.

Cetitorii vor înțelege de aici, că îmi este cu neputință, în cadrul acestor notițe, să risipesc nedumeririle d-lui Popovici.

Dar aceasta impune și d-lui Popovici îndatorirea de a nu se măr-gini, în criticile sale, la cîte-va interjecții, cu cari însoțește diferite cîr-m-pee de fraze din articolele mele.

În paginile „Vieții Romînești” de multe ori voi avea ocazia să revin asupra diferitelor laturi ale concepțiunii mele sociologice,—am făgă-duit cetitorilor și o expunere a ei sistematică într'o serie de studii.

Dacă d. Popovici va bine-voi să studieze cele scrise de mine pănă acum, precum și să urmărească cele ce voi scrie de acum înainte, poate i se vor lămurii „obscuritățile” și „contrazicerile” mele, și în orice caz i s'ar impune o critică și o analiză mai aprofundată.

Pănă atunci mă va ierta dacă nu mă voi opri asupra șirurilor ex-cesive de semne de exclamație, pe care le intercalează între rîndurile citate din notițile mele fugitive din rubrica „Revista revistelor”.

* * *

Să intrăm, în sfârșit, în chestie.

Centrul de gravitate în polemicile energicului director al „Sămănătorului“, pentru noi, nu-l constituie atacurile sale furibunde împotriva socialismului.

Mai întâiu, socialismul nu e pentru țara românească o chestiune de actualitate. Mai mult,—un partid socialist serios e la noi cu neputință ; toate încercările în această privință au rămas zadarnice, și sînt și pentru viitor condamnate la sterilitate.

Ieșirile răsboinice ale d-lui Popovici în potruiva socialismului,—cu toată gravitatea atitudinilor d-sale, și cu tot diapazonul tragic pe care stăruște a-l da adesea discuțiunii,—îmi produc dar, fără voe, același efect de fantasmagorie, cași asalturile eroice ale social-democraților noștri împotriva „Burgheziei“, ce—vai !—nu există decît în închipuirea lor...

Luptă melodramatică împotriva... umbrelor...

Am scris și eu, e adevărat, asupra social-democratismului, dar am scris în tonul științific obiectiv, și mai mult pentru a-mi lămuri vederile proprii.

În al doilea rînd, ideile d-lui Popovici asupra socialismului sînt foarte vagi și nu ies din cercul prejudecăților naive ale doctrinarilor din vechea școală liberală *à la* Léon Say și Leroy-Beaulieu.

Doctrina și viața de mult au rupt acest cerc ; în practica de guvernămînt, nici un om de stat „dela Gladstone“... pînă la Stolypin nu mai șovăește să calce dogmele sacrosancte de altă dată, ori-de cîte ori aceasta se impune de vr'un interes social sau național superior.

Dacă m'am oprit cîteodată și asupra vehemențelor anti-socialiste, n'am avut alt motiv decît spiritul de obiectivitate și interesul pentru adevărul științific.

Cu totul alt-fel stau lucrurile în ce privește lupta întreprinsă de d-l Popovici împotriva spiritului democratic.

Într'o țară stăpînită de oligarhia „celor o mie“, pe deoparte reacționarismul poate prinde cu mare ușurință, iar pe de altă parte, cea mai urgentă nevoie a momentului istoric este, pentru noi, tocmai chemarea la viața publică a maselor populare, atît de oropsite.

Dar pentru d. Popovici democratismul nu e decît o manie a unor vizionari, dacă nu o curată șarlatanie ; democrația nu există nicăeri, și nu poate exista, decît doară ca „eterne trageri pe sfoară“.

În zădar am invocat pilda Elveției, ale cărei instituțiuni le-am caracterizat—mai mult pentru a complăcea d-sale—prin cuvintele unui profesor de drept constituțional din Oxford, de greutatea lui A. V. Dicey.

D-l Aurel C. Popovici în articolul din No. 21 al „Sămănătorului“,—partea cea mai substanțială a polemicilor sale,—ne spune că „democrația“ (neapărat în ghilemete) elvețiană nu e decît o iluziune a unor

oameni, cărora le face totuși de astă dată cinstea de a-i recunoaște „serioși“, ca Freeman, Laveley, Dicey, Lloyd, Richman, Mc. Crackan, și— „după ei“—subsemnatul.

Și d-sa ne citează din cartea lui H. D. Lloyd un pasagiu, ce se încheie cu fraza ce urmează : „În deosebi consiliul federal își merge drumul său [omite însă aici următoarele cuvinte : *deliberând, pregătind, și redactând măsurile ce trebuiesc recomandate camerelor*] fără [aci, nu știu pentru ce, sînt intercalate sacramentalele *două* semne de exclamație] a ținea urechea mereu la pămînt [to the ground], sau fără a socoti „ce influență o să aibă actuala popularitate sau nepopularitate a unui „proiect la alegerile viitoare“.

Și subliniind această frază, polemistul nostru exclamă : „Apoi dacă asta se numește «democrație»—atunci și eu sînt democrat!“...

Dar pentru „oamenii serioși, de știință, ca Freeman, Laveley, Dicey“, etc, și „după ei“, pentru noi toți, democrații, instituțiunile elvețiene reprezintă *culmea democratismului*, până la care omenirea a putut ajunge până astăzi; așa înțelegem noi democrația; în desvoltarea în, *această* direcție vedem înaintarea spre idealul nostru democratic !

Atunci pentrue... Malbrough a pornit la războiu?...

Vrea d. Popovici să combată concepția *noastră* a democratismului? Atunci nu poate tăgădui democratismul elvețian, și nici, deci, *existența* democrației (rămînîndu-i dreptul, bine înțeles, să deplore toate relele-i reale sau imaginare). Sau d-sa acceptă *această* concepție? Atunci pentrue ne combate?

„Din această dilemă nu puteți eși“ :

Este Elveția o democrație? Deci democrația *există*.

Nu este? Să-și îndrepte d. Popovici săgețile în altă parte, căci pe noi atacurile d-sale nu ne pot privi.

În orice caz unui „om serios“ nu-i este ertat, în lupta împotriva altor „oameni serioși“, pentru a-și asigura o biruință ușoară, a-i gratifica pe aceștia cu vre-o concepție închipuită, a substitui ideilor lor vre-o fantazie proprie.

Desigur, nimene nu poate fi oprit să se joace cu ce vrea și cum vrea; să-și desfășure talentele de strateg și tactician împotriva unei armate de soldați de plumb; sau să întrebuițeze cuvinte în alt înțeles decît acela pe care ele îl au pentru toată lumea: să zică epurei scripcă și scripcii epure.

Dar unui om serios i se impune, în asemenea caz, o datorie elementară: să nu implice pe alții, fără voia lor, în distracțiile ce vrea să și le procure și să-și precizeze înțelesul cuvintelor.

Altfel, riscăm la fiecare pas să cădem într'un lamentabil *qui pro quo*.

Și în cazul de față, vădit, ne aflăm în fața unui astfel de *qui pro quo*.. Ni se impune, dar, o lămurire.

* * *

Ce înseamnă o *democrație* ?

E o anumită *formă de stat*.

În clasificarea *formelor de stat* și în literatura de astăzi predomină încă, cu ușoare variante, terminologia lui Aristotel.

Precum se știe, Aristotel a stabilit trei forme *normale* de stat, după numărul de guvernanți: 1) *monarhia* (regalitatea)—guvernarea unui singur; 2) *aristocrația*—guvernarea unei elite (a minorității); și 3) *democrația*—(politia) guvernarea poporului însuși (a majorității).

Dăr norma de clasificare, după un semn exterior foarte puțin precis,—numărul de guvernanți,—care prin complicarea formelor concrete ale vieții politice dădea loc la confuziuni inextricabile, cum am arătat și eu în altă parte, și cum puteți afla din orice manual bun de drept constituțional,—e de mult părăsită.

Două milenii după Aristotel, în veacul XVI, Jean Bodin, a formulat cel dintâi noțiunea de *suveranitate*, ca un caracter esențial al formei de stat.

Intrucât statul se distinge de toate celelalte forme sociale, prin acea *putere supremă*, care leagă pe toți membrii lui, și în virtutea căreia el și-a *monopolizat dreptul de constrângere socială*,—forma de stat e determinată nu de numărul de guvernanți, ci de modul în care este atribuită această putere supremă, căreia i s'a dat în știință numele de *suveranitate* (definiția lui Bodin: „la souveraineté est la puissance absolue et perpétuelle d'une République“).

Monarhia, în sensul propriu al cuvîntului, nu e guvernarea „unui singur“,—fiindcă nicăeri „unul singur“ nici nu poate governa,—ci acea formă de stat în care suveranitatea aparține, pe temeiul „dreptului divin“, unuia singur; după cum în *aristocrația* adevărată, cum d. p. era republica venețiană, suveranitatea aparține unei clase privilegiate.

Prin *democrație*, dar, se înțelege acea formă de stat, în care suveranitatea *legalmente* aparține poporului însuși, alcătuit în stat,—adică, în care poporul însuși e considerat ca *izvorul legal* al tuturor puterilor statului.

Iată, de pildă, fiindcă este vorba despre Elveția, definiția pe care o dă în această privință constituția cantonului Nidwalden (Art. 2): „*Constituția e pur democratică*: suveranitatea rezidă în popor; poporul își dă el însuși constituția; toate legile emană de la el și el exercită suveranitatea sa în *formele constituționale*“.

De aici rezultă două consecințe principale.

Mai întâiu, într'o democrație, instituțiile trebuie să asigure poporului, în *forme constituționale*, cu alte cuvinte *opinieii publice organizate*, exercițiul suveranității sale, adică participarea la guvernare.

În al doilea rînd, evident, guvernarea nu poate avea alt scop, de-

cît *interesul poporului însuș*. Se știe, ce rol juca pentru Aristotel acest moment, care, pentru el, determina vicierea formelor normale (după cum guvernarea se exercita în interesul propriu al guvernanților, sau în interesul binelui general), în cele trei forme paralele degenerate: tirania, oligarhia și ohlocrația.

Pe de altă parte, e vădit, că *de fapt* democrația nu se realizează, decît în măsura în care poporul e conștient de drepturile și interesele sale, și știe să le exercite și să și le apere. Cu alte cuvinte, democrația presupune un nivel ridicat de cultură generală și politică.

Prin urmare, un democrat serios nu poate lupta *numai* pentru introducerea instituțiilor democratice, ci în același timp și pentru ridicarea culturii poporului, pentru educația lui politică, prin școală, prin presă, prin întruniri publice, etc.

Dar tot de aici rezultă că democratizarea statelor moderne este fatală, că ea se impune, în adevăr, cu o putere irezistibilă, cum spunea Tocqueville.

Fiindcă, cum am arătat în altă parte, chiar în monarhiile cele mai despotice și în oligarhiile cele mai exclusiviste și netolerante, puterea statului nu se poate răzima numai pe forța brutală; și atotputernicia aparentă a stăpînului totdeauna de fapt trebuie să se sprijine, într-o formă sau alta și mai mult sau mai puțin pe *consensul moral*,—oricît de obscur și nedeslușit,—al maselor.

Ceia ce încă pe Hume, l'a făcut să observe, că „minunea prin care mulțimea poate fi guvernată cu ușurință numai de cîțiva inși“ se explică prin faptul „că puterea materială e totdeauna de partea celor „vernași, și că stăpînitorii n'au în realitate alt razim decît opinia celor „supuși. *Baza guvernării deci e totdeauna numai opinia publică; și „acest principiu e adevărat și pentru guvernele cele mai despotice și „militariste, ca și pentru cele mai libere și populare...“* 1).

De aci rezultă, că cu înălțarea culturală a unui popor, cu dezvoltarea conștiinței lui de demnitate omenească, cu cît acel popor își dă samă de drepturile și interesele sale, nici o forță în lume nu poate opri recunoașterea *legală* a principiului de suveranitate națională, și, deci, stabilirea formei democratice de stat și transformarea instituțiilor, în conformitate. Cu atît mai mult, că încă Aristotel știa, că statul nu poate avea altă bază *rațională și legitimă*, decît interesul poporului ce-l alcătuiește (*Politica*, cartea IV [7], cap. VIII), și încă Toma de Aquin a spus, că „regnum non est propter regem, sed rex propter regnum“.

Și cu atît mai mult, cu cît această transformare se impune și ca o necesitate materială: în neîncetata luptă economică, pe care o duc astăzi toate neamurile pămîntului, se cere încordarea tuturor energiilor naționale; popoarele bicsnice vor fi fatal strivite; și, pe de o parte, nu-

1) D. Hume,—„Essays“ (1875), I, p. 110.

mai instituțiunile democratice fac cu puțință desvoltarea tuturor energiilor, iar pe de altă parte popoarele energice, pline de viață, nici nu vor tolera jugul unei aristocrații sau al unei monarhii de drept divin.

Unde poate duce întârzierea desvoltării normale în această privință ne învederează criza groaznică prin care trece astăzi imperiul Țarilor, și chiar cel Persan, în zilele noastre.

* * *

Dar aici trebuie să ne ferim de o confuziune, care pare a fi și una din cauzele aceluia *qui pro quo*, în care a căzut d. Aurel C. Popovici.

În toate manualele de drept constituțional veți găsi distincțiunea între *forme de stat* și *forme de guvernământ*.

Cele dintăiu sînt determinate de *atribuirea legală* a suveranității, cele de al doilea—de modul cum această suveranitate este *exercitată* de purtătorul ei legal.

Forma de stat răspunde la întrebarea: *cui* aparține suveranitatea?

Forma de guvernământ:—*cum* este ea exercitată,—direct sau prin delegație?

Și în *democrație*, poate fi forma de guvernământ *direct*, ca și de guvernământ prin delegație, adică *guvernământ reprezentativ*.

Democrațiile antice, cînd „statul” nu trecea peste zidurile unui „oraș”, nu cunoșteau altă formă de guvernământ, decît cel *direct*; și una din gloriile eterne ale rasei anglo-saxone va fi că ei se datorește principiul de guvernământ reprezentativ, care a putut da naștere democrațiilor moderne.

Astăzi guvernământ democratic direct, în această formă antică, se întîlnește foarte rar, în acele cantoane elvețiene mici, despre care ne vorbește și d. Aurel Popovici. El nici nu prea este compatibil cu condițiunile vieții moderne: ar putea o adunare plenară a cetățenilor să consacre deliberărilor sale atîta vreme, cît cere adesea astăzi chiar un proiect de lege din cele mai neînsemnate? Doar și în Atena, dacă cetățenii își puteau petrece viața în *agora*, aceasta se datora numai muncii sclavilor, cari—fiind considerați ca lucruri—nu făceau parte din stat.

Dar, ceace este și mai însemnat, azi *nici nu sînt necesare* adunările plenare ale cetățenilor pentru formarea opiniei publice. Antichitatea nu cunoștea nici presa zilnică, nici literatura de broșuri, pamflete, foi volante și afișe, și toate acele mijloace de a pune în mișcare masele populare, și a provoca în ele vre-un curent de opinie. Ea nu avea la dispoziție decît—discursurile oratorilor în fața întregului popor adunat.

De aceia astăzi chiar și în micile cantoane din Elveția se pot constata acele semne de slăbire a adunărilor plenare, despre care ne vorbește Lloyd, citat de d. Popovici (acesta din urmă, de alt-fel, le exagerează, și trece cu vederea și constatările contrarii, făcute de același autor).

În viitor, probabil, adunările plenare nu se vor păstra decît în vi-

aşa municipală, pentru comunele rurale mici, precum sînt şi astăzi în „parohiile” engleze, în *township*-ul american, în *mirul* rusesc, etc. Natura chestiunilor ce se pot dezbate în ast-fel de adunări săteşti, însemnătatea lor educativă, numărul restrîns de persoane ce se pot aduna, legătura şi cunoştinţa lor intimă, pot asigura adunărilor populare, în această sferă, dezvoltarea sănătoasă şi trainică.

Dar tocmai în Elveţia s'au dezvoltat alte forme de intervenţie directă a poporului în guvernare, despre care am vorbit data trecută: referendum, veto popular şi iniţiativa populară, — forme, care, cum cu drept cuvînt observă Dicey, duc la desăvîrşita dispariţie a distincţiunii obicinuite între *guvern* şi *popor*.

Dar pe cînd forma democratică de stat apare, mai curînd sau mai tîrziu, ca o necesitate imperioasă pentru toate statele moderne, în ce priveşte formele de guvernămînt, acestea sînt dictate de împrejurări de timp şi de loc, de moravurile, de gradul de cultură a unui popor, etc. O formă ideală de guvernămînt, bună pentru toate neamurile şi pentru toate vremurile, nu există; pot fi unele instituţiuni excelente pentru Elveţia şi detestabile pentru România, şi invers; constituţia Statelor-Unite, de pildă, a putut să trăească fără modificări esenţiale mai bine de un veac, şi să aducă un mic grup de colonii cu vre-o trei milioane de locuitori, la starea înfloritoare a unuia dintre cele mai puternice şi mai bogate state ale lumii, cu o populaţie de peste 80 milioane; dar aceiaşi constituţie introdusă în statele latine ale Americii centrale şi ale celei de sud a creat acolo vestitul regim de periodice revoluţiuni.

Şi dl. Popovici, deci, îşi ia gratuit pe suflet păcatul de a afirma că „oameni serioşi de ştiinţă, ca Freeman, de Laveley, Dicey” etc., „şi după ei d. critic de la Iaşi” am cere să se introducă, „şi în statele de milioane şi zece de milioane de locuitori, democraţii integrale ca în Uri”, etc.—adică guvernămîntul direct al adunărilor populare,—cînd acest „d. critic de la Iaşi”, chiar în articolul în criminat, anume spune că „nici un om cu mîntea întregă” nu poate cere să copiam instituţiile elveţiene.

Dar susţin că nici un popor ce vrea să trăiască,—şi e vrednic să trăiască,—nu mai poate astăzi avea altă *formă de stat* de cît cea democratică, creîndu-şi prin urmare formele de guvernămînt, conforme cu principiul suveranităţii naţionale, dar potrivite şi cu trebuinţele sale, şi cu condiţiunile dezvoltării sale istorice; el va putea introduce, bine înţeles, în aceste instituţii şi diferite moduri de participare populară în guvernămînt, însă numai în *măsura* şi în *forma*, compatibilă cu gradul de conştiinţă politică, de însuşiri civice, de cultură generală,—compatibilă şi cu temperamentul naţional şi cu moravurile înrădăcinate; dar mai ales: *în măsura trebuinţelor şi după natura problemelor vieţii lui naţionale*.

Prin urmare, după firea lucrurilor, instituţiunile unui stat democratic sînt susceptibile de o nesfîrşită variaţiune.

*
* *

Pentru d. Popovici însă nu există distincțiunea între forma de stat și forma de guvernământ. Și democrația pentru d-sa este nedespărțită de guvernământul direct al poporului și, ca și pentru J. J. Rousseau, necompatibilă cu guvernământul reprezentativ. (Vom avea ocazia să arătăm, altă dată, că d. Popovici ia de bune și alte concepțiuni greșite ale filosofului genevez, pe care îl desprețuște totuși alita).

Și, mai mult încă:—de ce fel de guvernământ?—guvernarea de cătră o masă amorfă, în care nu s'ar fi diferențiat nici un fel de agenți administrativi, nici un fel de oameni de stat, de „politiciani profesionali“, cari să se fi consacrat exclusiv sau de predilecție treburilor publice, intereselor statului!...

Și încă nu ajunge: pentru d-sa, într'o democrație, toate capriciile trecătoare ale mulțimii, în fie-ce moment, trebuie să aibă un reflex imediat asupra acțiunii de guvernământ!...

În aceasta constă pentru directorul „Sămănătorului“ acea „democrație integrală și dezastroasă“, pe care mereu o combate.

Ați văzut, faptul simplu, semnalat de Lloyd, că în Elveția membrii guvernului *prepară* proiectele de lege, *discută* redacțiunea lor, etc., spre a le supune apoi Adunării legislative, „fără a ținea urechea la pământ“ și fără să se îngrijească de „popularitatea“ acelor proiecte,—simplul acest fapt îl face pe d. Popovici să exclame: „Apoi dacă asta se numește «democrație»—atunci și eu sint democrat!“

Și notați bine, că față de instituțiunile elvețiene, membrii consiliului n'au nici nevoie, nici interes să procedeze altfel, fiindcă aceste proiecte urmează să fie supuse Adunării legislative, și după ce sint votate de aceasta, în unele cazuri, pentru a căpăta putere de lege, ele au încă nevoie de sancțiunea populară, de aprobarea sufragiului universal (referendum), iar în alte cazuri aceste proiecte pot fi nimicite prin dreptul de „veto popular“, adică tot prin sufragiul universal; și, încă în alte cazuri, chiar dacă membrii guvernului n'ar voi să ia vre-o măsură reclamată de opinia publică, ea totdeauna le poate fi impusă prin „inițiativa populară“.

În aceste împrejurări, nici poporul nu are motive de a se emoționa prea mult de proiectele guvernului, nici membrii guvernului „să țină urechea mereu la pământ“, pentru că, pe de o parte, dacă un proiect este sau nu este popular, o va spune la timp poporul însuși, iar, pe de altă parte, ei n'au să se îngrijească de influența ce ar putea avea acest proiect asupra alegerilor, fiindcă... el nu va avea, și în condițiile descrise nu poate avea, *nici o influență*. Și *atita* vrea să spună Lloyd, care anume ne arată, că în Elveția „poporul are puțința de a impune „orice lege dorește, și de a împiedica orice act, pe care nu'l dorește.“*)

Tocmai pe acest teren s'a desvoltat acea stabilitate de funcționari publici, despre care ne vorbește d. Popovici, ca și acele însușiri ale oamenilor de stat din Elveția, despre cari d-sa face (deși în Lloyd, pe care îl citează, ar putea găsi destul material), precum și întreg acel regim de-

*) H. D. Lloyd,—„The Swiss Democracy“, p. 211.

mocratic original, fără un cabinet de miniştri propriu zis, fără responsabilitate ministerială cum înţelegem noi acest cuvînt, în scurt—fără *sistem parlamentar*.

Şi tocmai aceste fapte, cari decurg din desăvîrşita *subordonare* a funcţionarilor publici sufragiului popular, d. Popovici ni le citează nu numai ca dovada diferenţierii dintre guvernanţi şi popor, ci şi a *conflictului* dintre ei !...

Şi ori de cîte ori d. Popovici constată vre o urmă de o astfel de diferenţiere, d-sa e gata să exclame cu triumf: „variantă de oligocraţie !“, „frunţaşi, conducători fireşti“ !...

Dar cu ori-cît de mari litere ar scrie d-sa cuvîntul acesta mistic de „conducători *fireşti*“, şi cu ori-cîte semne de exclamaţie l'ar însoji, rămîne întregă întrebarea: exercită aceşti conducători puterile lor în virtutea dreptului *lor* propriu, a „dreptului divin“, sau ca o *delegaţiune* populară ?

Şi între aceste „variante de oligocraţie“ este toată distanţa ce desparte o *aristocraţie*, bazată pe privilegiu, de o *democraţie*, bazată pe principiul de suveranitate naţională.

Cît va trăi societatea, ea va avea şi „frunţaşii“ ei, cari o vor „conduce“, chiar dacă n'ar avea altă autoritate, decît prestigiul lor personal, talentele lor, dragostea sau încrederea ce le inspiră concetăţenilor,—precum şi mîndra democraţie ateniană era condusă de un Pericle sau un Demostene, nu în virtutea calităţii lor oficiale.

Dar ori-cît de *firească* ar fi această conducere, autoritatea unor astfel de frunţaşi, în democraţie, nici într'un caz nu izvoreşte din vre un *privilegiu de clasă*, ci numai din opinia publică, *suveranitatea populară*.

„Democraţia“ pe care şi-o închipue şi pe care o combate d. Popovici, pentru salvarea neamului de pierzare, e o fantasmagorie, pe care nici măcar anarhiştii nu o visează, cu toată negaţiunea lor a formei înseşi de stat: nici din societatea *lor* „frunţaşii“ nu pot fi excluşi.

* *

Dar d. Popovici neagă însăşi *opinia publică*, şi întru aceasta citează pe un privat docent din Zürich, d. Eleutheropulos.

Dar pentru a învedera înţelesul cuvintelor citate, voi reproduce dela începutul pasagiului respectiv, cîteva rînduri ce au fost omise de d-l Popovici.

După ce arată, că nu se poate vorbi despre „scopul statului, respectiv al vieţii sociale“, ci numai despre „scopul sau scopurile în stat, respectiv în viaţa socială“; şi întrucît, afirmă acest autor, faptele ne sînt în un singur limbaj, şi anume, că „toate scopurile în viaţa socială, care „par a avea o însemnătate generală, sînt propriu zis scopurile unui anu-

„mit grup (clasă, partid), scopuri *ce s'au impus* (durchgesetzte)“, — d. Eleutheropulos, întemeindu-și, cum vedeți sociologia pe o teorie de clase, — închee :

„Prin urmare e stabilit (steht fest), ceea ce am dedus din faptele „înseși : clasele, respectiv partidele ce se înjghebează la fiecare anu- „mită împrejurare, formează atomii materiali, ce condiționează viața so- „cială ; și acestor atomi corespund și funcțiunile morale (geistliche), „anume în formă vizibilă scopurile de clasă, respectiv scopurile de par- „tid, adică ideile și complexele de idei de clasă, respectiv de partid, „precum și voințile de clasă, respectiv voințile de partid“... ”).

Și urmează *imediat* :

„Este *ast-fel* direct greșit, că în viața statelor se vorbește de vo- „ința generală a poporului și de o opinie publică“, etc., — pasagiul citat de d-l Popovici.

Cum vedeți, aceste rinduri sînt îndreptate împotriva concepțiunii „voinții generale“, ca însumare a voinților individuale, în sensul lui J. J. Rousseau, și critica învățatului din Zürich, deși nu e lipsită de exage- rări, vădit, e justă.

Dar pentru ce îl citează d-l Popovici ? Iși însușește și d-sa teoria de clase ? Și pentru ce l'au impresionat cifrele, prin care d-l Eleutheropulos își ilustrează ideea ? Că din trei milioane de locuitori nu au dreptul de vot decît 700,000 ? Adică, pentru că „voința generală“ nu însu- mează și voințile pruncilor dela sînul doicilor ? Ei, și ? Sau poate pentru vo- tul... acestor doici ?...

Contrazicătorul nostru e și aici în afară de chestie :

Din punctul de vedere ce ne interesează aici, — chestiunea *cum* se formează opinia publică, sau concepțiunea teoretică a naturii sale, ca „voință generală“ în care se fuzionează toate *voințile individuale*, sau, dimpotrivă, ca rezultată a voinților și ideilor de *grupuri sociale*, de clase sau partide, — ne este cu desăvîrșire indiferentă.

Ba chiar, dacă, cum spune autorul citat, „substratul vieții sociale e un complex de atomi materiali și morali, cari sînt clasele, respectiv partidele, și scopurile lor“, *) dacă adică opinia publică nu e decît o *rezultantă* a voinților și a ideilor diferitelor clase sau partide, — rezul- tantă adese determinată de lupte aprige, — atunci se impune și cu mai multă putere crearea unui aparat politic pentru armonizarea, sau cel puțin pentru echilibrarea acestor voințe și idei.

Și acest aparat nu ni-l poate da decît democrația.

* * *

Firește, și instituțiunile democratice pot da naștere la multe a-

1) A. Eleutheropulos, — „Soziologie“, p. 145.

2) Ibid., 147.

buzuri și rele. De perfecțiune nicăeri omul nu poate avea parte, fiindcă nici omul nu este perfect.

Dar dacă d-l Popovici ne semnaleză aceste rele,—câte-o dată cu dreptate, de cele mai multe ori fără nici o dreptate,—nu recunoaște d-sa implicit, că democrația totuși *există*, oricât de „categoric“ ar declara „că democrația reală nu există“ ?

Din nenorocire, nici declarațiile oricât de categorice, nici șirurile cit de lungi de semne de exclamații, nici bombardarea cu nume de autori, nu pot întuneca realitatea.

Și dl. Popovici e silit la o concesiune: că democrația „nu poate să existe *decît* ca formă de trecere spre—Cesarism sau spre ocupație străină“.

Dar nici pentru a dovedi aceasta nu ajung—„afirmații, încintare, entuziasm“... pentru conducătorii „firești“...

Pentru a încheia, cer scuze cetitorilor că am fost nevoit să reproduc aici și locuri comune din manualele de școală, și trebuie să adaug că anti-democratismul d-lui Aurel C. Popovici isvorește, în realitate, dintr'o concepție metafizică asupra lumii și vieții, concepție care merită în sine o discuție mai aprofundată. Până acum însă abia o putem intrezări din câteva pasagii ale articolelor sale.

Vom aștepta până ce ea se va lămurii mai bine, și vom reveni.

C. S.